

*Анна Шауренко*  
(Умань)

## **ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 1991-2005 РР. (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УСНИХ СВДЧЕНЬ СІЛЬСЬКИХ МЕШКАНЦІВ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ)**

*У статті розглядається повсякденне життя сільського населення України 1991-2005 рр. за усними свідченнями жителів сільської місцевості центральних областей України. Акцентується увага на забезпеченості населення необхідними для життя матеріальними благами, насамперед продуктами харчування, промисловими товарами, послугами та умовами, що задовольняють певні потреби людини і відповідають її інтересам. За результатами зібраних матеріалів зроблено узагальнення та переведено дані у відсоткове співвідношення.*

**Ключові слова:** село, усна історія, повсякдення, побут, дозвілля, освіта, медицина, транспорт.

Сучасні тенденції в історичній науці нагально вказують насамперед на необхідність вироблення нових теоретичних і методологічних підходів щодо вивчення історичних процесів в Україні. У нашій історичній науці актуальності набуває історія повсякденного життя людей у той чи інший історичний проміжок часу.

Історія повсякденності – це, перш за все, процес олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави і суспільства в цілому через призму особистісного сприйняття умов життя. Природно, що до 1991 р. методологічний підхід, а саме усна історія як джерельна база історії повсякденності, в Україні не знаходив підтримки і поширення. Усна історія – це досить поширений сьогодні напрям соціально-гуманітарних досліджень, головним предметом якого є суб'єктивний досвід окремої людини. Особисті спогади розглядаються як ефективний інструмент відтворення минулого, як безпосередні враження про життя людей у їхньому справжньому вигляді.

Питаннями усної історії займалися такі дослідники як Грінченко Г.Г. [1], Портелли А. [2], Склокін В.В [4], Томпсон П. [3] та ін. Вони розробляли методологічні підходи з даної проблематики, деякі з яких і були використані дослідником для зібрання матеріалів з теми повсякденного життя сільського населення України у 1991-2005 рр. Метою даного дослідження було з'ясувати особливості повсякденного життя сільського населення України на прикладі центральних областей з 1991 по 2005 рр. та узагальнити отриману інформацію.

Нині розроблено різноманітні підходи щодо запису інформації. Дослідником використовувалося напівструктуроване інтерв'ю, яке складалося з тематичних блоків і містило перелік обов'язкових аспектів, щодо яких необхідно було отримати інформацію. За допомогою діалогу опитування проводилось у формі бесіди, під час якої дослідник ставив питання, а інформант висловлював свої думки з досліджуваної теми.

В опитуванні були задіяні 130 респондентів з 60-ти сіл 41-го району Вінницької, Кіровоградської, Черкаської областей. Питання стосувалися матеріального становища селян з 1991 по 2005 рр., умов життя, культури, освіти, медицини, транспорту, харчування, дозвілля та ін. За результатами зібраних матеріалів було зроблено узагальнення та переведено дані у відсоткове співвідношення.

На питання матеріального становища в родинах у зазначений період 47,7 % відповіли, що загалом на життя коштів вистачало, але не на дефіцитні речі. Ще 33,1 %

констатували, що вистачало на їжу, але придбання одягу або взуття вже викликало труднощі, 18 % матеріальних проблем не відчували, за винятком особливо дорогих покупок, таких як житло, автомобіль. І ледь зводили кінці з кінцями 11,5 % населення, яким іноді не вистачало навіть на їжу.

При оцінках якості свого житла на той час 57,9 % опитаних були цілком ним задоволені, 29,2 % – указували на потребу косметичного ремонту, 1,5 % – жили в жахливих умовах, проте іншого не мали де взяти. Більшість населення (62,3 %) мала житло з 3-4-х кімнат, 1-2 кімнати мали 24,6 % респондентів. Будинки придбали за власні кошти 60,8 %; у спадок його отримали – 30,0 %; купували за готівку – 13,8 % і лише 1,5 % будинків були побудовані або надані державою.

Щодо електрифікації сільських помешкань, то 74,6 % були повністю електрифіковані, 20 % – частково мали збій у мережі електропостачання, 6,9 % – цілком електрифікувалися після 2000 р. Опалювали житло дровами, вугіллям, які купували за власні кошти, 79,2 % респондентів, самостійно заготовляли паливні матеріали (збирали хмиз, рубали дрова) 20,0 %, газовим опаленням користувалось 16,9 %. На питання «Чи працювала на селі радіоточка в 1991-2005 рр.?» 76,9 % опитаних відповіли, що її не було; 38,5 % ствердили її наявність; 33,8 % заявили, що до 90-х рр. ХХ ст. працювала, а потім відключили. Поштовий зв'язок (пошта) мали 85,4 % сіл.

Після проголошення незалежності України транспорт продовжував відігравати велику роль у житті кожного громадянина. Власний транспорт у сім'ї селянина вважався розкішшю, тому 46,9 % людей до райцентру їздили автобусом, що ходив регулярно; 40,0 % – автобусом користувались лише у базарні дні. Залізничні зупинки мали 13,8 % населених пунктів. 18,5 % респондентів мали особистий автомобіль. ще 29,2 % у своєму господарстві мали велосипед чи мотоцикл, які слугували засобом для пересування на невеликі відстані.

Земля для селян завжди була і залишається єдиним ресурсом стабільного достатку, тож для жителів сільських регіонів характерно заняття сільським господарством. На кінець ХХ ст. 53 % сільських мешканців мали тільки присадибну ділянку, 40 % – користувались додатковими землями, 10,8% – орендованими. Серед худоби, яку тримали для власного використання та на продаж, переважали: птиця (86,1 %), свині (76,1 %), корови (52,3 %), кози (20,0 %). Коней тримали 10,8 % опитаних і вважалось, що цих тварин тримали заможніші.

Харчування в житті людини має велике значення і відіграє велику роль у повсякденному житті кожного. Щодня сільські родини споживали кашу, борщ, овочі, яйця, молочні продукти, хліб. Копченості, риба, солодощі, екзотичні фрукти вважалися святковими продуктами. Одяг 90,0 % купували в торгових закладах, решта – шили самостійно або отримували від рідних, заможніших односельців.

Праця – невід'ємна частина людського життя, бо саме у праці ми проводимо майже весь свій день. На питання «Чи була в селі робота?» 42,3 % відповіли, що була, але не за фахом; 33,8 % – була, та на неї складно було влаштуватися; 23,8 % мали лише сезонний заробіток; 11,5 % були безробітними і займались домашнім промислом. Щодо заробітної плати, то 98,5% були незадоволені оплатою, з них 26,2 % виплати отримували із затримкою понад 6 місяців, а 32,3 % – взагалі продуктами виробництва.

Співрозмовники підтверджують, що сільське населення з року в рік скорочувалося, основною з причин такого становища була недоступність медичного лікування, відсутність на селі пунктів первинної медичної допомоги, низька якість медичних послуг. Адже медичний пункт у власному населеному пункті мали 70,8 % опитаних; лікарня функціонувала у 25,4 %; 6,9 % – не мали взагалі медичного закладу і по допомогу змушені були звертатись лише до райцентру. Ліки купували в аптеках: 44,6 % – у райцентрі; 43,1 % – за місцем проживання; 9,2% – у сусідньому селі.

Роздрібна торговельна мережа мала важливе соціально-економічне значення для будь-якої верстви населення. Тому в селах з 1991 по 2005 рр. переважали продуктові

магазини (93,8 %), базар за місцем проживання мали 29,2 % опитаних. Послугами міського ринку 40,8 % жителів користувалися кілька разів на місяць, 34,6 % – дуже рідко.

Асортимент товарів різнився за чисельністю жителів у селі, проте на полицях продуктових магазинів були наявні 70,0 % товарів, необхідних у повсякденному вжитку. Засоби гігієни були присутні у 42,3% торгових закладів, а 23,1% взагалі були майже порожні. Ціни, як стверджують респонденти, були завищеними.

Школа – не лише основний осередок знань, а й місце проведення різних урочистих зібрань, культурних заходів. Проте не всі опитані мали у власному селі школу: 4,6% дітей ходило в сусіднє село; в 90-х рр. ХХ ст. зачинили 3,1 % шкіл. На питання «Чи вистачало у школі педагогів?» 83,7 % відповіли «так», решта вважають, що школа потребувала більше фахівців. Дитячі дошкільні заклади теж мали не всі села – 87,7 %, хоч переважна більшість сімей мали по 2-3 дитини.

У кожному селі особливе місце посідає бібліотека. Бібліотеки, практично єдині безкоштовні осередки культури, загальнодоступне джерело знань і основна база для самоосвіти. Як виявилось, 87,7 % люду відвідувало сільську бібліотеку; 13,8 % ходило до шкільної; а 4,0 % це взагалі не цікавило. І лише з поширенням телекомунікації, зокрема телебачення, що стало основним джерелом інформації про події та сприяло політичному і культурному вихованню людства, бібліотека відходить на другий план.

Сфера дозвілля поєднує найрізноманітніші види життєдіяльності людини. Дозвіллева діяльність відрізняється від інших видів життєдіяльності людини тим, що здійснюється відповідно до потреб індивіда, з метою отримання задоволення. Роль дозвілля полягає у відновленні психологічних і фізичних сил людини, у підвищенні її освітнього та духовного рівня, здійсненні лише тих занять у вільний час, що відповідають потребам та бажанням людини і приносять їй задоволення у процесі самої діяльності.

Перше місце серед домашніх видів мистецтва посіло в'язання, ним володіло 44,6% сільських жінок, далі – вишивка (41,5%). Співом (17,7%) і танцями (12,3%) захоплювались як жіноча, так і чоловіча стать. Інші ж або не мали захопленнь через домашні клопоти, або ж вони були менш поширені серед односельців (різьба по дереву, малювання, фотографія, вирощування квітів та ін.). До клубу ходили кожні вихідні 55,4% опитаних, у святкові дні – 39,2 %, у решти клубу в селі взагалі не було або ж його зачинили після 2000 р. У гості 40,0% ходили регулярно; 57,7% – рідко і, як правило, лише до родичів; 2,3%, за браком часу, в гості майже не ходили. Майже кожне село мало свої таланти; 70,8 % розповіли про наявність у своєму селі ансамблю чи хору; 12,3% ніколи не цікавилися наявністю таких, а 18,5% запевнили, що на той час нічого подібного, на жаль, не було.

Церква була діяльним інститутом, що репрезентував, оберігав і поширював релігію, а відтак виступала духовним вихователем людини впродовж усього її життя. Проте не у всіх селах були збудовані храми: їх мали лише 58,4% сіл, охоплених дослідженням; 10,0% і з них були побудовані вже в незалежній Україні. Відвідували церкву більшість людей старшого віку (65,7%) і переважно кілька разів на рік (64,6%).

Як виявилось, для кожного сільського жителя, який брав участь в опитуванні, перше місце серед співрозмовників посідають члени сім'ї, родичі та куми – 93,3%; з них 78,4% до розмов залучають ще друзів та сусідів. Найчастіше в родині йде мова про домашні обов'язки (84,6%), гроші (43,8%), навчання (40,7%), політику (29,2%). Коли розмова заходить про життєві цінності, то на перше місце потрапляє тема здоров'я, далі гарне майбутнє дітей, щасливе сімейне життя, матеріальний добробут та приємне проведення часу.

Серед основних проблем на селі 1991-2005 рр. респонденти виділяють: проблеми зайнятості молоді (68,4%) і безробіття (63,8%), поганий стан доріг (62,3%), газифікація (50,8%), низька якість медичного обслуговування (30,8%) та проблеми з громадським транспортом (31,5%). А на питання «Якби у Вашому селі на той час виділили приміщення, що б Ви там розмістили?», відповіли так: 32,3 % – заклад медичного обслуговування;

20,8 % – крамницю; 13,8% – розважальний заклад, 30,8 % – інше (серед відповідей трапляються «музичні школи», «дитячий садок», «музей, школа мистецтв»).

Отже, в ході проведеного дослідження на тему «Повсякденне життя сільського населення України (1991-2005 рр.)» отримані результати дали змогу оцінити соціально-економічні, культурні, побутові, медичні, освітні аспекти повсякденного життя сільських мешканців центральних регіонів України, а саме Вінницької, Кіровоградської та Черкаської областей, і дійти висновку: у період з 1991 по 2005 рр. у своїй більшості селяни мали низький рівень достатку і через брак часу мало приділяли уваги власним захопленням та дозвіллю. Проте динаміка змін простежується і це можна побачити, якщо ознайомитися з історією повсякдення сільських жителів у більш детальному розрізі.

### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: для студентів і аспірантів / Г. Грінченко – Х.: Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 27 с.
2. Портелли А. Особенности устной истории / А. Портелли // Хрестоматия по устной истории. [Пер. сост., введение, общ. ред. М.В. Лоскутовой] – СПб.: Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2003. – С. 32-51.
3. Томпсон П. Голос прошлого. Устная история / Пол Томпсон. [Пер. с англ. М. Коробочкин, Е. Криштоф, Г. Бляблин]. – М.: Весь мир, 2003. – 368 с.
4. Усна історія в Україні: заповнення «білих плям» чи методологічний переворот? / В. Склокін, І. Реброва // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – 2008. – Вип. 11-12. – С. 391-405.
5. Хрестоматия по устной истории / Пер. сост., введ-е, общ. ред. М.В. Лоскутовой. – СПб.: Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2003. – 396 с.

### REFERENCES

1. Hrinchenko H. Usna istoriia: Metodichni rekomendatsiyi z orhanizatsiyi doslidzhennia dlia studentiv i aspirantiv / H. Hrinchenko – H: Harkivskui nats.un-t im. V. N. Karazina, 2007. – 27 s.
2. Portelli A. Osobenosti ystnoy istorii / A. Portelli // Khrestomatiia po ystnoy istorii [per. sost., vvedenie, obshch.red. M.V.Loskutovoy] – SPb.: Izd-vo Yevrop.un-ta S.-Peterburge,2003. – S. 32-51
3. Usna istoriia v Ukraini zapovnennia «bilykh pliam» chy metodologichni perevorot? / V. Sklokin, I. Rebrova: Skid-Zakhid: Istoryko-kulturologichniy zbirnyk – 2008 –Vyp. 11-12 – S. 391-405
4. Tompson P. Golos proshlogo. Usna istoriia / Pol. Tompson [per. s ang. M. Korobochkin, E. Krishtof, H. Bliablin]. – M.:Ves mir, 2003. – 368 s.
5. Khrestomatiia po ustnoi istorii / Per. sost., vvedenie, obshch.red. M.V.Loskutovoy] – SPb.: Izd-vo Yevrop.un-ta S.-Peterburge, 2003. – 396 s.

**Шауренко А. Повседневная жизнь сельского населения Украины 1991-2005 гг. (по результатам устных свидетельств сельских жителей центральных областей Украины).**

*В статье рассматривается повседневная жизнь сельского населения Украины 1991-2005 гг. по устным свидетельствам жителей сельской местности центральных областей Украины. Акцентируется внимание на обеспеченности населения необходимыми для жизни материальными благами, прежде всего продуктами питания, промышленными товарами, услугами и условиями жизни, удовлетворяющими определенную потребность человека и отвечающие его интересам. По результатам собранных материалов сделано обобщение и переведены данные в процентное соотношение.*

**Ключевые слова:** село, устная история, повседневность, быт, досуг, образование, медицина, транспорт.

**Shaurenko A. Daily life of rural population of Ukraine in 1991-2005 (based on oral testimonies of rural inhabitants of the central regions of Ukraine).**

*Daily life of the rural population of Ukraine in 1991-2005 based on oral testimonies of rural inhabitants of the central regions of Ukraine is considered in the article. The emphasis is placed on the provision of the population with the necessities of life, first and foremost with food, manufactured goods, services and conditions to meet a certain need of a person and correspond to his/her interests. The findings are summed up in the percentage.*

**Keywords:** village, oral history, daily routine, mode of life, leisure, education, health service, transport.

Одержано 22.09.2014